NOTE FILOLOGICE LA *CARTEA A IV-A A REGILOR*

Dr. Iosif CAMARĂ
"Alexandru Ioan Cuza" University, Iaşi
iosif_camara@yahoo.com

ABSTRACT L'étude comparative des principales versions roumaines du quatrième livre des *Rois*, en étendant les recherches aux autres livres bibliques aussi, nous a permis de faire quelques observations concernant la traduction du texte biblique : le nom du Belzébuth en roumain, l'épisode de l'ascension au ciel du prophète Élie et le conditionnement historique dans la désignation de certaines réalités bibliques: la lèpre (*bube*, *gubăvie*, *lepră*, *mișălie*, *pracaz*ă, *stricăciune*), l'eunuque (*famen*, *scopit*, *hadâmb*, *eunuc*, *dregător*), le centurion (*sutaș*, *iuzbașă*), le scribe (*logofăt*, *cărturar*).
KEYWORDS Belzébuth, Prophète Élie, lèpre, eunuque, centurion, scribe, logothète

Cartea a IV-a a Regilor a fost pentru prima dată transpusă în limba română în secolul al XVII-lea, ca parte a două versiuni veterotestamentare integrale, MS. 45 şi MS. 4389. La acestea se adaugă diortosirea din BIBL. 1688, care urmează primul manuscris. În traducerea MS. 45, Nicolae Milescu a avut ca text de bază *Septuaginta* tipărită la Frankfurt (1597). La prima revizie a textului, făcută, probabil, de mitropolitul Dosoftei al Moldovei împreună cu colaboratorii săi, a fost folosită ca versiune de control o ediţie sixtină a *Septuagintei*, ce reproducea versiunea din *Codex Vaticanus*. În traducerea din MS. 4389, atribuită cărturarului muntean Daniil Panoneanul, s-a folosit ca text de bază Biblia tipărită la Ostrog (1581), apelându-se la *Vulgata* ori de cîte ori textul slavon era obscur. Opţiunile de traducere sînt o dovadă a măiestriei şi grijii deosebite pe care au avut-o cărturarii în transpunerea textului biblic, prin redarea exactă a unor sensuri contextuale, selecţia ingenioasă din seriile sinonimice avute la dispoziţie, realii lingvistice etc. Din acest punct de vedere, textul

BDD-A7294 © 2012 Centrul de Studii Biblico-Filologice
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 20:10:54 UTC)

cuprins în cartea *4 Regi* este de mare valoare pentru studierea modului în care a fost îmbrăcat corpul Scripturii în haină românească.

1. Baal-Zebub

Baal-Zebub este o divinitate semită cinstită de filistenii din Ecron (Accaron), menţionată de patru ori în Vechiul Testament. În calitate de stăpân al demonilor, înregistrează câteva ocurenţe şi în Noul Testament. Numele *Baal-Zebub* este alcătuit din două elemente: *Baal* 'stăpân' funcţiona ca teonim în credinţele ugaritice şi cananeene, dar a cunoscut o largă difuzare în teonimia şi toponimia semită; *zebub* 'muscă' (DDD, *s.v.*). Calitatea lui Baal-Zebub de 'stăpân al muştelor' a deschis probabil calea către demonizarea progresivă a zeului respectiv în Noul Testament: ca insectă impură şi aducătoare de boli, musca a ajuns să joace în mitologii rolul de încarnare a răului şi a spiritelor rele (demonul iranian Nasu, plaga venită asupra egiptenilor, simbolizând pedeapsa dumnezeiască, Jupiter „apărătorul muştelor" etc., v. EVSEEV, *s.v. muscă*).

Numele lui Baal-Zebub a cunoscut mai multe variante în Vechiul Testament. În SEPT. RAHLFS este tradus parţial teonimul din 4 Reg.: *Βααλ μυῖαν*. VULG. transcrie numele în întregime, sub forma *Beelzebub*. Pe de altă parte, în Noul Testament întâlnim o nouă transcriere grecească, *Βεελζεβούλ*, în timp ce VULG. reia forma din Vechiul Testament. Diferenţele survenite în scrierea numelui (*Baalzebub*, *Beelzebub*, *Beelzebul*) sunt puse de cercetători pe seama oralităţii sau a unor tradiţii textuale diferite (DDD, *s.v.*). În spaţiul românesc, numele acestui zeu înregistrează o sumedenie de variante, în funcţie de originalul care a stat la baza traducerii. În MS. 45 se traduce parţial numele din originalul grecesc, *Βαάλ μυῖαν* devenind astfel *Vaal Musca*. Ocurenţa de la 4 Reg. 1:2 are în glosă termenul *scârnav*, aflat în OSTROG. În MS. 4389 apare peste tot *Vaal spurcatul*, sintagmă care redă aici sl. ***ваалъ сквєрный*** (OSTROG). În OSTROG, sursa acestui cuvânt ataşat numelui *Baal* nu poate fi decât grecească, întrucât VULG. conservă teonimul semit *Beelzebub*, al cărui semantism etimologic se pierduse. Calificativul ***скврънъ*** 'spurcat, necurat' (*cf.* SJS) pare a face trimitere la textele rabinice, după care numele acestei divinităţi ar semnifica 'stăpânul mormanului de gunoi',

BDD-A7294 © 2012 Centrul de Studii Biblico-Filologice
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 20:10:54 UTC)

căci verbul *zabal* 'a îngrăşa pământul' desemnează idolatria (pentru această interpretare, v. SEPT. NEC, nota la 4 Reg. 1:2). BIBL. 1795 păstrează forma din BIBL. 1688, dar VULG. BLAJ dă *Velzevuv*. Cele mai multe versiuni moderne restituie forma ebraică, transcriind-o *Baal-Zebub* (BIBL. 1874, CORN. 1924, ANANIA etc.) sau *Baalzebub* (RADU-GAL.).

Spre deosebire de tradiţia textuală veterotestamentară, în Noul Testament *Baal-Zebub* (gr. *Βεελζεβούλ*, lat. *Beelzebub*, sl. ***Вєєлзєвѹл***) este prezentat drept căpetenie a demonilor (Mat. 12:24). Traducerile Noului Testament din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea reiau, uneori cu modificări, forma slavă sau grecească a numelui: *Veelzavul* (NTB 1648, BIBL. 1688), *Veelzevul* (ES, NTB 1648), *Velzavul* (ES, BIBL. 1688), *Velzevul* (CT, NTB 1648, BIBL. 1688), *Velzevula* (CT). Tradiţia este păstrată până în perioada modernă, când forma *Beelzebul* devine normă în versiunile româneşti ale Bibliei. În secolul al XIX-lea a început să circule şi forma *Belzebut*, care reflectă fr. *Belzébuth*.

Ca desemnare a diavolului, *Baal-Zebub* s-a răspândit, în special cu ajutorul textelor biblice şi al cărţilor populare, în spaţiul slav cunoscând mai multe variante explicate de A. Vailland prin etimologie populară, ***вєлъ*** fiind înţeles ca 'mare' (*ap.* IONESCU, p. 18). În trecerea către modernitate, literatura a avut un rol important în popularizarea personajului: în cântul al III-lea din *Arta poetică*, BOILEAU (p. 205) deplânge înlocuirea de către poeţi a fiinţelor mitologice cu Belzebut, Lucifer şi alţi demoni, ţinând la fiecare pas pe cititor în infern. Într-o fabulă de Alecu Donici, Velzevul, ca un înţelept al Tartarului, face dreptate între pizmăreţ şi şarpe, care-şi disputau întâietatea. Velzevul dă întâietate primului, căci acţiunea lui nefastă are rază mai lungă decât a şarpelui (DONICI, p. 55). Între temele biblice explorate de I. Heliade Rădulescu, *Căderea îngerilor* este zugrăvită grandios: „Plesneşte universul şi besna se despică;/ Tartarul se deschide; de foc un ocean/ Se-ntinde fără margini; şi demonii tot pică,/ Cei mari şi mai nainte, din toţi mai greu Satan./ [...] Cu-acelaşi zgomot cade şi Belzebut, Astaroh,/ Temnuţ, Hamos, Asmode, Dagon, Mamut, Baal,/ Astoret, Isis, Orus, Moloh, Balmol, Briaroh,/ Brinmuter, Gorgon, Bluhal, Romnon şi Belial,/ Toţi capete de ură, trufie, nenvoială/ Şi grindină la urmă şi cetele lor mii"

BDD-A7294 © 2012 Centrul de Studii Biblico-Filologice
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 20:10:54 UTC)

(HELIADE, p. 197). În epoca lui Caragiale numele fusese atribuit lui Take Ionescu, datorită abilităţii sale politice (v. CARAGIALE, p. 178).

2. „Răpirea" la cer a proorocului Ilie

Ilie Thezviteanul este un proroc al Vechiului Testament, a cărui activitate, relatată în 3-4 Reg., se încheie cu răpirea la cer din 4 Reg. 2:1-12. Ca întâmplare cu totul neobişnuită (numai Enoh mai fusese strămutat, necunoscând moartea, v. Fac. 5:24), ridicarea la cer a lui Ilie este exprimată cu reţinere, fapt transmis şi în versiunile româneşti vechi. Bartolomeu Anania remarcă faptul că în textul biblic numai despre Iisus se spune limpede că „S-a înălţat la cer". Enoh şi Ilie, celelalte două personaje biblice despre care se spune că au fost ridicate la cer, sunt strămutate de Dumnezeu (v. ANANIA, nota *a* de la 4 Reg. 2:1).

De asemnarea, fenomenului enigmatic care a declanşat ridicarea lui Ilie la cer s-a făcut diferit în versiunile româneşti, distingându-se trei tradiţii textuale diferite. *Cutremur*, prezent în MS. 45 (de unde trece în BIBL. 1688), redă gr. *συσσεισμός* din SEPT. FRANKF.; opţiunea nu va fi reţinută în ediţia din 1795. Traducătorul MS. 4389 urmează principiul literalităţii în redarea sintagmei ***вихрѣ іако на нбо*** din OSTROG: *vihor ca la cer* (*vihor* apare aici cu sensul etimologic de 'vârtej'). Fără nici o legătură cu MS. 4389, BIBL. 1795 traduce *vifor*, preluat în BIBL. 1914, dar şi în alte versiuni moderne sinodale (BIBL. 1936, BIBL. 1968). BIBL. 1865-1867 conţine opţiunea *vârtej de vânt* (traducătorii câtorva din cărţile istorice sunt C. Erbiceanu şi F. Dubău; v. CONŢAC, p. 201-211). Această opţiune textuală o va concura pe cea provenită din Biblia lui Samuil Micu, fiind răspândită întâi în ediţiile „britanice", apoi şi în cele ortodoxe, începând cu RADU-GAL. Tot pentru *vârtej de vânt* optează şi ANANIA, care dă o explicaţie amplă sintagmei şi contextului în care apare. În pasajul de faţă textul ebraic conţine doar un termen, redat prin gr. *συσσεισμός*, lat. *turbo*. Faptul că versiunile moderne încearcă să expliciteze pasajul, introducând o perifrază, poate duce însă la confuzii, căci *vânt* îl redă deseori pe *πνεῦμα* (v. Ps. 147:7, Ioan 3:8), traducerea românească sugerând astfel o anumită interpretare a răpirii lui Ilie. Un reflex al tradiţiei biblice româneşti posterioare BIBL. 1795 pare a fi sintagma *turburare de vânt* care

BDD-A7294 © 2012 Centrul de Studii Biblico-Filologice
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 20:10:54 UTC)

se găseşte într-un text al lui Veniamin Costachi: „Dumnezeu au răpit pre Ilie de pre pământ la ceriu prin o turburare de vânt întru un car de foc şi cu cai de foc înhămaţi (COSTACHI, p. 281).

În SEPT. FRANKF., ideea de răpire a lui Ilie la cer din 4 Reg. 2:9 este exprimată cu ajutorul verbului *ἀναλαμβάνω* 'prendre en enlevant' (BAILLY, *s.v.*), *cf.* transpunerea pasajului de faţă în SEPT. NEC: *să fiu răpit de lângă tine în înalturi*. În MS. 45 se traduce termenul *văznesi*, precizându-se într-o glosă sensul 'înălţa'. Cuvântul este un slavonism a cărui adoptare de către traducător se explică prin prezenţa lui în pasajul corespunzător din OSTROG (***възнєсти***), transferul fiind favorizat de existenţa în limba română, la acea dată, a termenului *văznesenie* (atestat la Coresi). Se poate presupune că acest cuvânt mai fusese introdus în textele româneşti alături de alte slavonisme, căci el apare şi în *Floarea darurilor*, într-o traducere de la sfârşitul secolului al XVI-lea (CARTOJAN, vol. I, p. 256). La Milescu, termenul are trei ocurenţe: *semeţiile nenumăratelor bunătăţi văznesindu-să* (4 Reg. 2:9, Est. 8:13) şi *Povăţuitor pre tine au pus, nu te văznesi* (Sir. 32:1).

Imaginea Sfântului Ilie în artă este de obicei inspirată de scena răpirii sale la cer. În iconografia bizantină, Sfântul Ilie este reprezentat în gura peşterii sau în carul de foc. Datorită referinţelor biblice la Ilie, reprezentarea sa în iconografie este frecventă: scena Schimbării la Faţă, unde apare alături de Moise (ERMINIA, p. 109), tabloul descris în Apoc. 11:1-2, unde este zugrăvit alături de Enoh pe norii cerului (*ibid.*, p. 133). Pe temeiul acestui pasaj biblic, Enoh şi Ilie mai apar şi în scena adormirii Fecioarei Maria (PELIKAN, p. 168). O frumoasă evocare a momentului răpirii lui Ilie la cer, inspirată de scrierile patristice, dă Vasile Voiculescu în poezia *Marele vehicul*: „Am aflat cum s-a răpit Ilie,/ Oarecând în ceruri strămutat/ Nu de fulgere cu albă vijelie/ Nici de volbura de nori purtat:/ Ci l-a smuls din mijlocul mulţimii/ Rugăciunea, carul cel de foc,/ Căreia vii flăcări la un loc/ I se înhămară înşişi Cheruvimii" (VOICULESCU, p. 206). O influenţă biblică poate fi şi prezenţa sintagmei *vârtej de vânt* la George Coşbuc, în *Vântoasele*, descriind o răpire de pe pământ similară celei din 4 Reg. 2:11: „Că vâjâia vârtej de vânt,/ Pe când vorbeau: plecase răul!/ Şi undelenghiţind flăcăul/ L-au ridicat de pe pământ" (COŞBUC, p. 67).

Prorocul Ilie ocupă un loc important în mitologia românească, întrucât sărbătoarea sa (20 iulie) marchează miezul verii, cel mai

BDD-A7294 © 2012 Centrul de Studii Biblico-Filologice
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 20:10:54 UTC)

important moment al anului pastoral. Sântilie a preluat atribuţiile unui zeu al Soarelui şi al focului (GHINOIU, p. 9, 298), după unii specialişti Gebeleizis (Eliade), după alţii Perun (Kernbach), sărbătoarea fiind celebrată prin nedeile păstoreşti sau Sântiliile (KERNBACH, *s.v.*). Momentul de la 20 iulie este centrul unui întreg ciclu de sărbători dedicate Sfântului Ilie (Panteliile, Ilie-Pălie, Pintilie Călătorul etc., mulţi dintre aceştia fiind, în mitologia românească, vizitii la căruţa lui Sântilie). Popularitatea proorocului Ilie în calitatea sa de continuator al unui cult solar se explică şi prin faptul că, dacă agricultura a fost subordonată unei ideologii lunare, păstoritul a fost mereu dependent de o ideologie solară. Pe lângă motivele precreştine asimilate sărbătorii Sfântului Ilie, cel puţin două elemente de sorginte biblică se disting în cultul acestuia: legenda că Sântilie a urcat în munţi şi s-a făcut păstor la oi pe o perioadă de trei ani (GHINOIU, p. 298; KERNBACH, *s.v.*), care pare a face trimitere la perioada petrecută de prorocul Ilie în Muntele Horeb (v. 3 Reg. 19:8-18), dar mai ales imaginea carului cu care umblă prin cer (având ca temei imaginea răpirii la cer din 4 Reg. 2:11): Sfântul Ilie umblă pe norii cerului cu carul, urmărind pe diavoli, în tradiţia populară această credinţă furnizând explicaţia pentru originea tunetului şi a fulgerului: „Tunetul este tropotul cailor sau duruitul căruţei lui Sf. Ilie, [...] fulgerul va fi socotit ca nişte scântei ce ies din piatra lovită de potcoavele cailor lui" (PAMFILE, p. 98) ori biciul de foc al Sf. Ilie mânând caii (*ibid.*, p. 102). Tot atunci oamenii fac cruce, pentru că diavolul, ca să scape cu zile, se poate ascunde în om. Lemnul atins de trăsnet nu se foloseşte la construcţia caselor (*ibid.*, p. 103). După GHINOIU (p. 99), caii lui Sântilie sunt o formă indirectă de exprimare a cultului cabalin în mitologia românească.

3. Termenul *lepră*

Lepra este numele generic al mai multor afecţiuni ale pielii mai uşoare sau mai grele (v. şi comentariile din MLD II, la Ieş. 4:6, şi MLD III, la Lev. 13:2). În limba greacă această boală este desemnată prin termenul *λέπρα* < *λέπειν* 'a coji', de unde a pătruns în latină (*lepra*, *leprosus*). În OSTROG se întrebuinţează termenii ***прокажєнїє***, ***проказа*** 'lepră', ***прокажєнъ*** 'lepros', formate de la verbul ***казити*** 'a strica'. Limba română veche dispunea de

BDD-A7294 © 2012 Centrul de Studii Biblico-Filologice
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 20:10:54 UTC)

mai multe cuvinte pentru a desemna pe lepros: *bubos*, *gubav* (din sl. **гѫбавъ** 'lepros', prin intermediul sârbo-croatei, CIORĂNESCU, *s.v.*), *lepros*, *mişelit*, *stricat* (v. şi MARDARIE, *s.v.* **прокажєнъ** 'mişelit, gubav'). Boala era denumită: *bube*, *gubăvie*, *lepră*, *mişălie*, *pracază* sau *stricăciune*.

Pentru a înţelege opţiunile textuale din MS. 45 (continuat de BIBL. 1688) şi MS. 4389, este necesară o privire în tipăriturile anterioare. Din secolul al XVI-lea ne stau la îndemână mai ales pericopele evanghelice pentru a culege informaţii despre norma lingvistică în cazul bolii identificate azi ca *lepră*. În texul grecesc al Noului Testament, *λεπρός* înregistrează nouă ocurenţe, iar *λέπρα* patru. În ES leprosul este desemnat cu termenul *gubav* (Mat. 8:2, 10:8, 11:5, 26:9), iar lepra este numită *stricăciune* (Mat. 8:3). În CT, desemnarea bolii şi a suferindului se face constant cu ajutorul cuplului *stricăciune* – *stricat*, elementul insolit aflându-se la Mat. 10:8: *mişălit* (sensul 'lepros' al lat. *misellus* (> rom. *mişel*) este atestat în latina medievală, *s.v.* NIEMEYER, şi în franceza veche, *s.v.* SCRIBAN, CIORĂNESCU). NTB 1648 atestă pe de o parte uzul cuvintelor *gubav* şi *gubăvie* în limbă, iar pe de altă parte caracterul de normă al cuplului *stricăciune* – *stricat* (întâlnit în veacul anterior). În evanghelia de la Marcu şi în cea de la Luca, tipăritura de la Alba-Iulia continuă tradiţia din CT, în timp ce la Matei, unde cărturarii aveau la îndemână textul tipărit de Filip Moldoveanul, situaţia se prezintă astfel: 1. în două situaţii este menţinută forma *gubav* din ES (la Mat. 10:8, 11:5); 2. *gubav* este înlocuit cu *stricat*, dar primul termen este păstrat în glosă (Mat. 26:6); 3. *gubav* este înlocuit cu *bubos* (Mat. 8:2), iar *stricăciune* cu *gubăvie* (Mat. 8:3); pentru a evita ambiguităţile, glosa versetului descrie boala (menţionând şi trimiterea la Lev. 4:14): „Acest feal de bube era de ieşiia denlontrul omului şi nu să putea curăţi". În BIBL.1688 se distinge încercarea de uniformizare a terminologiei, prin generalizarea cuplului *stricăciune* – *stricat*. Se înregistrea-ză şi două excepţii: păstrarea opţiunilor din NTB 1648: *bubos* (Mat. 8:2) şi *gubav* (Mat. 10:8, provenit din ES).

În Ieş. 4:6, MS. 45 conţine traducerea *bubele stricăciunei*, iar MS. 4389 prezintă opţiunea *stricăciune* (*cf.* VULG.: *leprosa*, OSTROG: **прокаженна**); v. şi comentariul de la Ieş. 4:6, în MLD II. Versetele care descriu pe larg apariţia leprei şi măsurile care trebuie luate (Lev. 13:2, 3 etc.) prezintă variaţii în textele româneşti. MS. 4389 este singurul care traduce clar

BDD-A7294 © 2012 Centrul de Studii Biblico-Filologice
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 20:10:54 UTC)

pasajul: „Să vază preotul stricăciunea (*ἀφή*, *lepra*, ***блєскъ***)... că iaste buba mişăliei (*ἀφὴ λέπρας*, *plaga leprae*, ***блєскъ прокажєніѧ***)”. Termenul ***блєскъ*** ‘eczemă’, rar în limba slavonă, echivalând în context gr. *ἀφή*, desemnează o afecţiune cutanată (eczemă), pe care traducătorul a înţeles-o ca *bubă*, *stricăciune* sau *semn*, cu toate că MARDARIE îl echivalează cu *gubăvie* (*s.v.* ***блєскъ***). Aşadar, *ἀφὴ λέπρας*, *plaga leprae* şi ***блєскъ прокажєніѧ*** au fost redate astfel: *buba mişăliei* (Lev. 13:2, în MS. 4389), *semnul mişăliei* (Deut. 24:8, în MS. 4389), *pipărea strălucirii* (Lev. 13:2, în MS. 45), *pipăire de bube* (Lev. 13:2, în BIBL. 1688) (v. MUNTEANU, p. 69-70), *pipărea stricăciunei* (Deut. 24:8, în BIBL. 1688 şi MS. 45). În 4 Reg., lepra este exprimată în mai multe moduri; în MS. 4389 apar termenii *gubăvie* (cu glosa *leprosus*, la 4 Reg. 5:1), *stricăciune* (o ocurenţă, 4 Reg. 5:7) şi *gubav*; în MS.45 desemnarea leproziei se face prin cuvintele *stricăciune*, *lepră* (o ocurenţă, 4 Reg. 5:27) şi *stricat* (la 4 Reg. 5:1, cu glosa: *bubos*). Tot aici, la 4 Reg. 5:27, înregistrăm prima atestare a cuvântului *lepră* în limba română (care trece şi în BIBL. 1688), cu glosa: *Luă Ghiezi stricăciunea lui Neeman.*

La episodul vindecării lui Naaman de lepră (4 Reg. 5:10) face trimitere CREANGĂ (p. 37–38): „Duh neastâmpărat şi cutezător în predicele sale de pe amvoanele bisericelor, înţepa ca vespea, zicând: «Elisei a curăţit de lepră pe Neeman Sirianul, trimiţându-l să se scalde în râul Iordanului. Iară eu vă trimit la Căcaina, ca să vă curăţiţi de lepra ignoranţei şi a trândăviei!»”.

4. Desemnarea *eunucului*

Cuvântul ebraic cu care este desemnat eunucul înseamnă ‘castrat’, sensul său evoluând până la cel de ‘dregător’. În trecut castrarea se practica mai ales din două motive: ca demnitar, bărbatul nu putea accede la funcţii înalte în stat decât dacă era famen, drept garanţie că nu va râvni să răstoarne dinastia oficială printr-una proprie; ca hadâmb (paznic al haremului), bărbatul trebuia să fie famen nu din raţiuni de prohibiţie sexuală, ci pentru a se evita naşterile nelegitime care ar fi pus în pericol succesiunea dinastică. Practica a fost răspândită şi în Bizanţ, fiind descrisă în amănunţime de bizantinologul GUILLAND. În Biblie apar eunuci cu funcţii importante în stat (v. Fac. 37:36, Fac. 40:2; Putifar este, după unele interpretări, mai marele oştilor lui Faraon). Gr. *εὐνοῦχος*

BDD-A7294 © 2012 Centrul de Studii Biblico-Filologice
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 20:10:54 UTC)

înseamnă, literal, 'gardien de la couche' (BAILLY). Practica era răspândită în Imperiul Otoman, de unde a fost împrumutat în română termenul *hadâm(b)*, desemnând o realitate istorică precisă, paznicul haremului (DLR, *s.v.*), spre deosebire de *famen*, termen moştenit care nu implică o condiţionare istorică. Vechile traduceri biblice româneşti atestă uzul răspândit al cuvântului *hadâm(b)* (v. ocurenţele din Fac.), cu ambele variante: *hadâm* (varianta munteană) şi *hadâmb* (varianta moldovenească). În Fac. 37:36, *εὐνοῦχος* este transferat şi în OSTROG (***евнѹхъ***), de unde trece în MS. 4389 (*eunuh*, glosat: *hadâmul*), faţă de celelalte două versiuni veterotestamentare contemporane, unde apare *hadâm*. Se pare că şi în 4 Reg. 8:6 eunucul avea o anumită dregătorie, după cum reiese din context. Aici, în MS. 4389, ca peste tot în 4 Reg., se traduce *hadâm*. Diferit de acesta, MS. 45, urmat de BIBL. 1688, conţine termenul *scopit* (*cf.* OSTROG: ***скопецъ***). Trebuie subliniat că sl. ***скопецъ*** era redat de MARDARIE ca *scopit*, spre deosebire de cei doi traducători ai Bibliei, care selectează cu grijă cuvintele în context. Răspândit în BIBL. 1688, cuvântul *scopit* este eliminat (cu unele scăpări) de BIBL. 1795, care îl înlocuieşte cu *famen*, de unde va trece în BIBL. 1914. În traducerile vechi româneşti, Deut. 23:1 pare a indica o diferenţă de sens destul de mare între *famen* şi *scopit*. Nu e o sinonimie *in praesentia*, ci desemnează două stări diferite ale bărbatului incapabil de a procrea, *famen* şi *scopit*, după cum probează comparaţia cu originalul. Nu acelaşi lucru se poate spune despre graiul traducătorului NTB 1648: din Mat. 19:12 rezultă că *famen* desemnează pe bărbatul născut cu un handicap (incapacitatea de a procrea), dar şi pe cel care s-a castrat: „Sânt fameni carii den trupul mumei lor au născut aşia şi sânt fameni carii-s giugăniţi de oameni şi sânt fameni carii să giugănesc înşişi pre sine", sens înregistrat în DLR. Aceeaşi sinonimie este sugerată de transpunerea lui ***каженикь*** ca *om scopit, famen* la MARDARIE, *s.v.* Pe lângă menţinerea în uz a cuvântului *famen* (repus în circulaţie de Eminescu), ediţiile moderne ale Bibliei prezintă opţiuni lexicale şi hermeneutice diferite: *dregător* (BIBL. 1874, CORN. 1924), *eunuc* (RADU-GAL., SEPT. NEC).

5. Asupra traducerii unor termeni militari

Traducătorii textului biblic au întâmpinat dificultăţi în transpunerea pasajului din 4 Reg. 11:4, începând chiar cu *Septuaginta*, cauza fiind doi

BDD-A7294 © 2012 Centrul de Studii Biblico-Filologice
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 20:10:54 UTC)

termeni din textul ebraic, *chorri* şi *rasim*, transcrişi şi interpretaţi diferit de traducători. Cuvântul interpretat de SEPT. RAHLFS ca nume propriu şi transcris *Χορρι* desemnează un corp de oaste alcătuit din mercenari. Sunt aceiaşi cu cherethiţii care formau garda lui David (v. 2 Reg. 8:18, 2 Reg. 20:23). Împreună cu celălalt corp de mercenari, *Ρασιμ*, alcătuiau garda personală a regelui (v. SEPT. NEC, nota la 4 Reg. 11:4). Confuzia din pasaj este accentuată de un grad militar redat printr-o perifrază în textul ebraic, echivalat corect în SEPT. RAHLFS cu *ἑκατοντάρχος* (de la *ἑκατόν* 'sută'), iar în cel latinesc cu *centurio* (în mod surprinzător, OSTROG reţine aici sl. ***тысѫщникъ*** 'comandant peste 1000 de soldaţi'). Întregul pasaj arată în SEPT. RAHLFS (*cf.* SEPT. FRANKF.) astfel: *τοὺς ἑκατοντάρχους τὸν Χορρι καὶ τὸν Ρασιμ*. Traducerea din MS. 45 urmează textul grecesc potrivit principiului literalităţii, făcând textul neinteligibil: *pre cei preste sută alor horri şi alor rasim*. Tot versiunii greceşti îi urmează şi OSTROG prin faptul că păstrează cei doi termeni: ***тысѳщники хорима и расим***. VULG. nu menţine ebraismele, redând pasajul simplificat: *centuriones et milites*. Spre deosebire de celelalte texte, MS. 4389 redă pasajul servindu-se de toate cele trei izvoare: *iuzbaşii şi căpitanii ai lui horim şi ai lui rasim*. Modul în care s-au făcut aceste echivalări este elucidat de traducerea de la Ieş. 18:25: *şi-i fêce pre ei preste ei preste mie, şi preste sută mai mari, şi preste 50, şi preste 10, şi aducători înlontru de cărţi* (MS. 45); *şi puse preste dânşii căpitani, iuzbaş, ceauş, şi vătaş, şi logofeţ* (MS. 4389). Din compararea celor două versete rezultă că în epocă un căpitan conducea 1000 de oameni, iuzbaşa conducea 100, ceauşul 50, iar vătaşul 10. Aceste cifre sunt confirmate de cercetarea lui STOICESCU$_1$, care însă nu apelează la preţioasele referinţe biblice, de unde unele erori în lucrarea menţionată: v. de exemplu la p. 261, unde autorul notează că *sutaşul* a reprezentat în secolul al XVII-lea o categorie fiscală, nu gradul militar echivalent centurionului şi iuzbaşei; sunt ignorate însă pasaje din Noul Testament traduse în veacul al XVI-lea, unde sl. ***сътникъ*** (gr. *ἑκατοντάρχος*) este tradus prin *sutaş*.: Mat. 8:8, în CT, Fapte 21:32, în *Codicele Voroneţean* etc. Întrebuinţarea lui *iuzbaşă* în MS. 4389 relevă încă o dată efortul traducătorului de a plasa adecvat în timp şi spaţiu faptele relatate de textul biblic. Termenul, provenit din tc. *yüzbaşı* 'sutaş, conducător peste o sută de soldaţi' (tc. *yüz* 'sută'+ *baş* 'comandant'), era folosit în secolul al

BDD-A7294 © 2012 Centrul de Studii Biblico-Filologice
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 20:10:54 UTC)

XVI-lea pentru a desemna un ofiţer de la curte (v. STOICESCU$_1$, p. 214). Semnificativ pentru textul de faţă este faptul că la început cuvântul desemna un sutaş de mercenari (*ibidem*). Într-o altă ocurenţă, la 4 Reg. 11:19, gr. *ἑκατοντάρχος* şi lat. *centurio* sunt redaţi corect în OSTROG (***сътникъ***), în traducerea din MS. 4389 termenul slavon fiind însă transpus prin *căpitan*.

6. Un exemplu de „condiţionare" istorică: *logofeţi* şi *cărturari*

La 4 Reg. 12:10, tradiţia textuală din limbile vechi de cultură prezintă următoarele opţiuni: *γραμματεύς* (SEPT. RAHLFS), *scriba* (VULG.), ***писчіи*** (OSTROG). În condiţiile în care în limba română existau termeni ca *diac* sau *grămătic*, iar acesta din urmă era într-o poziţie privilegiată ca opţiune a traducătorului (sub influenţa grecescului *γραμματεύς* din textul sursă), cărturarii preferă să transpună termenul grecesc servindu-se de *logofăt*. Dregătoria de logofăt era o moştenire bizantină, având corespondent în alte state pe *cancellarius* sau *notarius*. În calitate de cancelar al curţii, logofătul a ajuns între dregătorii de prim rang ai sfatului domnesc. În Ţara Românească era al treilea după ban şi vornic, iar în Moldova era chiar primul mare dregător. Dezvoltarea organizării statale a atras după sine şi extinderea cancelariei, aşa încât logofătul a început să aibă în subordine mai mulţi dieci şi grămătici, în secolul al XVII-lea ajungându-se până acolo încât fiecare instituţie (de exemplu episcopie) sau mare dregător avea o mică cancelarie. Reţinem că în Moldova secolului al XVII-lea aceşti mici scribi nu se numeau logofeţi, ci dieci sau grămătici, spre deosebire de Ţara Românească, unde termenul pare a se fi banalizat în vremea lui Milescu (vezi expunerea pe larg la STOICESCU$_2$, p. 170-185). În lumina acestor fapte trebuie înţeleasă opţiunea lui Nicolae Milescu pentru *logofăt*, care reflectă o condiţionare istorică, în toate ocurenţele din 4 Reg. Spre deosebire de acesta, traducătorul MS. 4389 preferă de obicei cuvântul *cărturar*, sub influenţa sl. ***кънигъчии*** (OSTROG), *cf. scriba* (VULG.), dar poate şi pentru că *logofăt* nu mai desemna în graiul muntean doar pe dregătorii de la curte. Că scribul Somnas nu era un slujbaş oarecare ne-o indică faptul că face parte din delegaţia celor trei trimişi ai lui Ezechia pentru tratative în faţa ameninţării asirienilor (4 Reg. 18:18). Traducerea

BDD-A7294 © 2012 Centrul de Studii Biblico-Filologice
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 20:10:54 UTC)

lui **кънигъчии** prin *cărtulariu*, *scriitor* de la MARDARIE ilustrează situaţia din limba română contemporană lui Milescu, punând mai bine în valoare efortul acestuia de a reproduce adecvat desemnarea şi sensul din textul-sursă în transpunerea textului biblic. În ediţiile moderne este surprinzătoare supravieţuirea cuvântului *logofăt*, atât în cele sinodale (până la BIBL. 1936), cât şi în versiunile Cornilescu. Încercarea de a moderniza pasajul se înregistrează începând cu BIBL. 1865-1867 (*secretar*), RADU-GAL. (*scriitor*); BIBL. 1968 propune termenul *vistiernic* pentru arhaicul *logofăt*, însă alegerea este nefericită în context. ANANIA se întoarce la opţiunea din BIBL. 1865-1867, care prezintă avantajul sensului mai puţin restrictiv sau condiţionat istoric.

BIBLIOGRAFIE

A. Surse fundamentale

ANANIA = *Biblia sau Sfânta Scriptură*, versiune întocmită de I.P.S. Bartolomeu Valeriu Anania, Bucureşti: Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2001.

BAILLY = A. Bailly, *Dictionnaire grec-français, rédigé avec le concours de E. Egger*. Édition revue par L. Séchan et P. Chantraine, avec, en appendice, de nouvelles notices de mythologie et religion par L. Séchan, Paris: Librairie Hachette, 1950.

BIBL. 1688 = *Biblia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a celei vechi şi a celei noao lége* [...], Bucureşti, 1688.

BIBL. 1795= *Biblia, adecă Dumnezeiasca Scriptură a legii vechi şi a ceii noao*, toate care s-au tălmăcit de pre limba elinească pre înţelesul limbii româneşti [...], Blaj, 1795 [Versiunea Samuil Micu, ed. modernă: Roma, 2000].]

BIBL.1865-1867 = *Sânta Scriptura a Vechiului Testament*, tradusă şi publicată de Societatea Biblică Britană şi străină, Iaşii: Imprimeria Adolf Bermann, 1865.

BIBL. 1874 = *Sănta Scriptura a Vechiului şi a Noului Testamentŭ*, ediţiune nouă, revedută după tecsturile originale şi publicată de Societatea Biblică pentru Britania şi străinătate, Iaşii: Tipolitografia H. Goldner, 1874.

BIBL. 1914 = *Biblia, adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi şi a celei Nouă*, tipărită în zilele majestăţii sale Carol I [...], Ediţia Sfântului Sinod, Bucureşti, 1914.

BDD-A7294 © 2012 Centrul de Studii Biblico-Filologice
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 20:10:54 UTC)

BIBL. 1936 = *Sfânta Scriptură*, tradusă după textul grecesc al Septuagintei, confruntat cu cel ebraic [...], Bucureşti: Tipografia cărţilor bisericeşti, 1936.

BIBL. 1968 = *Biblia sau Sfânta Scriptură*, tipărită [...] cu aprobarea Sfântului Sinod, Bucureşti, 1968.

BOILEAU = *Oeuvres complètes de Boileau*, Paris: Librarie de L. Hachette, 1867.

CARAGIALE = Ion Luca Caragiale, *Opere*, vol. 5, ediţie îngrijită de Şerban Cioculescu, Bucureşti: Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II", 1938.

CIORĂNESCU = Alexandru Ciorănescu, *Dicţionarul etimologic al limbii române*, ediţie îngrijită de Tudora Şandru Mehedinţi şi Magdalena Popescu Marin, Bucureşti: Editura Saeculum I.O., 2001.

CORN. 1924 = *Biblia sau Sfânta Scriptură a Vechiului şi Noului Testament*, cu trimeteri, Societatea Biblică pentru Răspândirea Bibliei în Anglia şi Străinătate, Bucureşti, 1924.

COSTACHI = Veniamin Costachi, *Istoria Vechiului şi Noului Testament*, vol. I, Iaşi, 1824.

COŞBUC = George Coşbuc, *Opere alese*, vol. 2: *Poezii*, ediţie îngrijită şi prefaţă de Gavril Scridon, Bucureşti: Editura Minerva, 1972.

CREANGĂ = Ion Creangă, *Opere*, II, ediţie îngrijită, note şi variante, glosar şi bibliografie de Iorgu Iordan şi Elisabeta Brâncuş, studiu introductiv de Iorgu Iordan, Bucureşti: Editura Minerva, 1970.

CT = *Tetraevanghelul tipărit de Coresi (Braşov 1560-1561) comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănicești*, ediţie alcătuită de Florica Dimitrescu, Bucureşti: Editura Academiei Române, 1963.

DDD = *Dictionary of deities and demons in the Bible*, edited by Karel van der Toorn, Bob Becking, Pieter W. van der Horst, second extensively revised edition, Leiden-Boston-Köln: Brill, 1999.

DLR = Academia Română, *Dicţionarul limbii române*, serie veche (literele A-B, C, D-De, F-I, J-lacustru, Ladă-lepăda, Lepăda-lojniţă), Bucureşti, 1913-1949, serie nouă (literele M, N, O, P, R, S, Ş, T, Ţ, V), Bucureşti, 1965 şi urm.

ES = *Evangheliarul slavo-român de la Sibiu 1551-1553*, studiu introductiv filologic de acad. Emil Petrovici, studiu introductiv istoric de L. Demény, Bucureşti: Editura Academiei Române, 1971.

HELIADE = Ion Heliade Rădulescu, *Opere*, vol. 1, ediţie critică de D. Popovici, Bucureşti: Editura pentru Literatură şi Artă, 1939.

EVSEEV = Ivan Evseev, *Dicţionar de simboluri şi arhetipuri culturale*, Timişoara: Editura Amarcord, 2001.

BDD-A7294 © 2012 Centrul de Studii Biblico-Filologice
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 20:10:54 UTC)

KERNBACH = Victor Kernbach, *Dicţionar de mitologie generală*, Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1989.

MARDARIE = Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-român şi Tâlcuirea numelor din 1649*, publicate de Grigore Creţu, Ediţiunea Academiei Române, Bucureşti: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl", 1900.

MIKLOSICH = Fr. Miklosich, *Lexicon Palaeoslovenicum-Graeco-Latinum*, Vindobonae, 1862-1865.

MLD = *Monumenta linguae Dacoromanorum, Biblia 1688*, vol. I-VII, IX-XI, Iaşi: Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 1988-.

MS. 4389 = Biblioteca Academiei Române, manuscrisul românesc nr. 4389 [conţine traducerea integrală a Vechiului Testament, efectuată după slavonă şi latină, de un anonim muntean, probabil Daniil Andrean Panoneanul, în a doua jumătate a sec. al XVII-lea].

MS. 45 = Biblioteca Filialei Cluj a Academiei Române, fondul Blaj, manuscrisul românesc nr. 45 [conţine traducerea integrală a Vechiului Testament, efectuată de Nicolae Milescu şi revizuită de un anonim moldovean, probabil Dosoftei, în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea].

NIEMEYER = J. F. Niemeyer, *Mediae Latinitatus Lexicon Minus*, Leiden: E. J. Brill, 1976.

NTB 1648 = *Noul Testament sau Împăcarea au leagea noao a lui Iisus Hristos, Domnului nostru*, izvodit cu mare socotinţă, den izvod grecescu şi slovenescu, pre limbă rumânească [...] în cetatea Belgradului[...], 1648, (ediţie modernă: Alba Iulia, 1988).

OSTROG = *Библиѣ сирѣчь книгы Ветхаго и Новаго Завѣта по ѣзыкоу словѣнскоу* [...], Ostrog, 1581.

RADU-GAL. = *Biblia*, *adică Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului şi a Noului Testament*, tradusă după textele originalelor ebraice şi greceşti de preoţii profesori Vasile Radu şi Gala Galaction [...],Bucureşti: Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II", 1938.

SEPT. FRANKF. = *Τῆς θείας Γραφῆς, Παλαίας Δηλαδὴ καὶ Νέας Διαθήκης ἁπάντα* [...], Frankfurt am Main, 1597 (principalul izvor al versiunilor biblice româneşti din sec. al XVII-lea).

SEPT. NEC = *Septuaginta II*: *Iisus Nave, Judecătorii, Ruth, 1-4 Regi*, volum coordonat de Cristian Bădiliţă, Francisca Băltăceanu, Monica Broşteanu, Dan Sluşanschi, în colaborare cu Ioan Florin Florescu; Florica Bechet, Ioana Costa, Alexandra Moraru, Ion Pătrulescu, Cristina Costena Rogobete (traducători), Colegiul Noua Europă, Bucureşti – Iaşi: Polirom, 2004.

BDD-A7294 © 2012 Centrul de Studii Biblico-Filologice
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 20:10:54 UTC)

SEPT. RAHLFS = *Septuaginta*, *id est Vetus Testamentum Graece iuxta Lxx interpretes*, edidit Alfred Rahlfs, Editio altera quam recognovit et emendavid Robert Handhart, duo volumina in uno, Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1979.

SJS = *Slovník Jazyka Staroslověnského/ Lexicon Linguae Palaeoslovenicae*, Praha: Nakladatelství Československé Akademie Věd, 1958.

VOICULESCU = V. Voiculescu, *În grădina Ghetsemani. Antologie de poezie mistică*, ediţie îngrijită de Roxana Sorescu, Bucureşti: Editura Art, 2009.

VULG. = *Biblia ad vetustissima exemplaria castigata* [...], Antwerpiae, ex officina Christophori Plantini, 1565 (Vulgata Clementina, ediţie indicată ca izvod în prefaţa Ms. 4389).

VULG. BLAJ = *Biblia Vulgata*, *Blaj*, *1760-1761* (versiune manuscrisă elaborată de un colectiv de cărturari greco-catolici, sub conducerea episcopului Petru Pavel Aaron), vol. I-V, Bucureşti: Editura Academiei Române, 2005.

B. Literatură secundară

CARTOJAN = N. Cartojan, *Cărţile populare în literatura românească*, I-II, Cuvânt înainte de Dan Zamfirescu, postfaţă de Mihai Moraru, ediţie îngrijită de Alexandru Chiriacescu, Bucureşti: Editura Enciclopedică Română, 1974.

CONŢAC = Emanuel Conţac, „Tradiţia biblică românească. O prezentare succintă din perspectiva principalelor versiuni româneşti ale Sfintei Scripturi", în *Studii Teologice*, 2011, nr. 2, 201-211.

DE MARLIAVE = Olivier de Marliave, *Le monde des eunuques. La castration à travers les âges*, Paris: Imago, DL, 2011.

ERMINIA = Dionisie din Furna, *Erminia picturii bizantine*, Bucureşti: Editura Sophia, 2000.

GHINOIU = Ion Ghinoiu, *Sărbători şi obiceiuri româneşti*, Bucureşti: Editura Elion, 2007.

GUILLAND = Rodolphe Guilland, „Les eunuques dans l'empire byzantin. Étude de titulature et de prosopographie byzantines", în *Études byzantines*, 1 (1943), 197-238.

IONESCU = Anca Irina Ionescu, „Emprunts grecs dans la terminologie mythologique des langues balkaniques", în *Revue des études sud-est européennes*, 14 (1976), nr. 1, 78-87.

MUNTEANU = Eugen Munteanu, *Lexicologie biblică românească*, Bucureşti: Editura Humanitas, 2008.

PAMFILE = Tudor Pamfile, *Văzduhul – după credinţele poporului român*, ediţie îngrijită de Antoaneta Olteanu, prefaţă de Alexandru Dobre, Bucureşti: Editura Paideia, 2001.

BDD-A7294 © 2012 Centrul de Studii Biblico-Filologice
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 20:10:54 UTC)

STOICESCU$_1$ = Nicolae Stoicescu, *Curteni şi slujitori. Contribuţii la istoria armatei române*, Bucureşti: Editura Militară, 1968.

STOICESCU$_2$ = Nicolae Stoicescu, *Sfatul domnesc şi marii dregători din Ţara Românească şi Moldova: sec. XIV-XVII*, Bucureşti: Editura Academiei Române, 1968.

BDD-A7294 © 2012 Centrul de Studii Biblico-Filologice
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 20:10:54 UTC)